

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ "ПРОЕКТУВАННЯ" В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті здійснено історичний аналіз поняття "проектування" навчального процесу в контексті вивчення діяльності викладача вищого навчального закладу. Проаналізовано похідні категорії від поняття проектування такі як: "соціальне проектування", "метод проектів", "педагогічне проектування", "професійна проектувальна педагогічна діяльність викладача вищої школи" і показані їх відмінності.

На сучасному етапі розвитку педагогічна наука України характеризується інноватикою, яка намагається охопити всі аспекти освітньої проблематики реформаційних процесів, спрямованих на вдосконалення професійно-педагогічної діяльності педагога. Особлива увага приділяється покращенню освітньої діяльності викладача вищої школи, що "виступає визначним чинником інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу" [1].

Водночас велика кількість інновацій, що з'явилися в освітньому просторі вищих навчальних закладів, вимагає їх методологічного аналізу й випробування на досконалість застосування. Одним із видів інноваційних заходів є проектування навчального процесу.

Розробка окремих аспектів проблеми проектування привертала увагу багатьох дослідників. Дослідженням питань змісту та методів проектування системи освіти займалися Ю. Бабанський, І. Зверева, В. Монахова, В. Нікітаєв, М. Скаткина, А. Сохора, С. Шаповаленко; питанню проектування змісту загальної середньої освіти присвячені праці І. Журавльова, І. Краєвського, І. Лернера; методи дослідження та проектування у сфері вищої освіти розглядали О. Остапчук, Л. Романкова; науковим проектуванням психолого-педагогічного змісту етапів навчання займалися О. Антонова, О. Дубасенюк, Т. Семенюк; проектуванням самоосвітньої діяльності майбутніх учителів – Н. Сидорчук; проектуванням навчальної телеінформації для середніх ПТНЗ В. Карпов; проектуванням і конструюванням діяльності викладача з формування вмінь учнів вирішувати технічні завдання – В. Бессонова, Є. Єгін та ін.

У сучасних дослідженнях проектування розглядають як:

етап окремої педагогічної діяльності у процесі вирішення конкретного завдання;

особливий вид педагогічної діяльності, яка є "необхідною умовою здійснення регулятивної функції педагогіки" (В. Краєвський, І. Лернер, І. Журавльов).

Метою цієї статті є історичний аналіз поняття проектування в професійно-педагогічній діяльності викладача вищої школи.

Проектування є технічним терміном, який зараз широко застосовується в педагогічній сфері. Цей термін з'явився в промислових галузях у середині ХХ століття й тепер набуває широкого вжитку у процесі вирішення економічних проблем. Він широко використовується у вигляді організаційного проектування під час удосконалення систем управління. Разом із такими традиційними видами проектування, як архітекторо-будування, машинобудування, технологічне проектування активно утворюються самостійні напрями проектування трудових процесів, людських і машинних систем, а також екологічне, соціальне, інженерно-психологічне, генетичне проектування.

Але, на думку вчених, людина ознайомилася з проектувальною діяльністю набагато раніше. Згідно з філософськими поглядами, проектувальна активність свідомості носить вроджений характер. Уже на ранніх стадіях розвитку суспільства вона проявлялася на рівні ремісництва, створення казок, дитячих ігор. Проектування, як особливий вид активності, базується на природних людських навичках створювати в уяві модель "необхідного майбутнього".

Здатність до створення праобразів і діяльнісних програм, які мають певну мету, отримала своє відображення у формах конструювання (безпосередня практична діяльність), моделювання (концептуальне спрощення об'єкта), проектування (теоретична спроба створення технічних артефактів і об'єктів іншої природи). Таким чином, проектування – це органічна, природна для людини діяльність.

Якщо проаналізувати особливості історичних періодів, ми побачимо, що ідея проектування завжди активізувалася тоді, коли необхідні були певні зміни. Саме вони визначають географію й хронологію спадковості розвитку проектувальної діяльності у світовій культурі.

Філософи розглядають проектування як один із механізмів культури, здатний перетворити людину в творчу особистість. На філософському рівні проект визначається як результат духовно-перетворюючої діяльності. На діяльнісному – як результат проектування.

Видатний російський філософ М.Ф. Федоров згадував у своїх роботах проектування як метод діяльнісного пізнання й розглядав пізнання як проект справи. Він вважав, що ідея не стільки суб'єктивна чи об'єктивна, скільки проєктивна [2: 429]. Спираючись на принцип єдності теоретичного знання і практичної діяльності, філософ припускав, що людина здатна пізнати створений нею світ, якщо буде співвідносити його з проектною гіпотезою й перевіряти її через практичну реалізацію. Окрім технічного чи інженерного проектування, важливим напрямом проектувальної діяльності є створення суспільних явищ та інститутів. Невипадково люди зверталися до проектування, коли було необхідно вирішити складні соціальні завдання. Так виникло соціальне проектування, яке відрізняється від проектування речей через створення нових форм суспільного життя. Отже, тут необхідно згадати такі відомі постаті, як Аристотель, Т. Мор, Т. Кампанелла, Р. Оуен, які у своїх проєктах-утопіях намагалися втілити власну уяву про бездоганність.

Зараз у соціальних науках проектування розглядається як одна з форм відображення майбутньої дійсності, процес створення праобразу (прототипу) бажаного об'єкта, явища чи процесу з використанням специфічних методів. Проектування є конкретною формою вияву прогностичної функції управління, завдяки якій з'являється можливий образ майбутньої матеріальної або ідеальної дійсності. Метою проектування є таке перетворення дійсності, коли створюються (чи передбачається створення) об'єкти, явища чи процеси, які б відповідали бажаним якостям та властивостям. "Соціальне проектування – це специфічна діяльність, яка пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів планового розвитку

соціальних процесів і явищ із метою зміни конкретних соціальних інститутів. Соціальне проектування пов'язано з системним підходом до управління, тому його ефективність і здатність діяти проявляються в комплексі з іншими елементами цілеспрямованої діяльності, коли розробляються можливі варіанти рішення" [3]. Проектування виступає як важливий елемент циклу управління, який забезпечує правильну реалізацію його функцій. Воно допускає багато варіантів рішень і тим самим ніби прогнозує напрям розвитку. Соціальне проектування має умовно директивний характер: підготовка проекту пов'язана з рішенням певної організації діяльності, пошуком оптимальної мети, яку необхідно обґрунтувати і втілити в життя. Воно є пов'язуючим елементом між соціальним прогнозуванням і плануванням засобів досягнення накреслених цілей. Проектування спрямоване на пошук і обґрунтування ряду варіантів вирішення проблеми, які передбачають можливість їх відтворення чи заміни в різних ситуаціях. Соціальне проектування – це "науково обґрунтоване конструювання системи параметрів майбутнього соціального об'єкта чи якісно нового стану існуючого об'єкта; одна з форм соціального управління" [3: 269].

Таким чином, у технічних, соціальних, гуманітарних науках проектування являє собою форму випереджаючого відображення і перетворення дійсності, що виконує прогностичну функцію управління і зосереджена на конструюванні системи параметрів майбутнього матеріального об'єкта чи якісно нового стану існуючого об'єкта. Проектування, як соціально-культурне явище, пояснюється масовою інноваційною діяльністю, яка активного проникає в усі суспільні структури і носить активно-дієвий, творчий характер.

Проектувальна діяльність як джерело розвитку сфери освіти і різновид професійно-педагогічної активності в історії культури формувалася досить довгий період. Більше ніж 300 років тому видатний чеський педагог, засновник теоретичної педагогіки Я.А. Коменський висловив ідею про внесення в діяльність педагога дослідницького стимулу для підвищення успішності навчання. Він писав: "Людей слід вчити головним чином тому, щоб вони черпали свої знання не із книг, а самі спостерігали землю, дуби, буки, тобто щоб вони досліджували все самі, а не пам'ятали б тільки чужі спостереження і пояснення" [4: 138]. Та ж сама думка спостерігається в роботах Ж.Ж. Русо ("Еміль, чи про виховання"), Й.Г. Песталоці, Ф. Дінтера, А. Дістервега, Г. Амстронга та інших. Наприклад, Г. Амстронг вважав, що учень повинен бути у ролі першого дослідника й відкривати наукові факти замість того, щоб чути про них.

Однак, за влучним зауваженням відомого російського методиста 20-30-х років ХХ століття К.П. Ягдовського: "У будь-якій практичній науковій діяльності, будь то хірургія, будівельна справа, техніка обробки матеріалів чи щось інше, мало висловити нову ідею: треба знайти форму, втілившись в яку, ця ідея могла б увійти в життя, зробитися практичною для використання. Якщо це твердження правильне по відношенню до будь-яких практичних дисциплін, то тим більше воно важливе для педагогіки" [5: 46].

На початку ХХ століття вагомий внесок у розвиток науково-методологічного забезпечення проектувальної діяльності зробили представники найрізноманітніших галузей, відомі вчені Дж. Дьюї, К. Потер, Г. Саймон, В.Х. Кільпатрик та багато інших. Діяльність цих учених співпадає з розвитком дослідницьких і експериментальних форм навчання, які за своєю структурою є спорідненими із проектувальною діяльністю: охоплюють постановку проблеми, вибір об'єкта, предмета, мети й гіпотези, послідовність дій, отримання результату, оцінку його достовірності, новизни та цінності. Педагоги вказаного періоду приходять до висновку, що "живе" знання – це те, яке було набуто в самому житті, і що воно виникає у відповідь на питання, яке було пережите.

Таким чином, у 1920-х роках у м. Долтон (США) Е. Паркхерстом був розроблений Дальтон-план, який став системою проектування індивідуального навчання. Недолік цієї системи полягав у тому, що дитина набувала певну суму знань без урахування їх необхідності.

"Метод проектів" як педагогічна ідея виник у 30-х роках ХХ століття і був започаткований американським філософом і педагогом Дж. Дьюї. У своїй теорії він виходив із того, що освіта повинна давати не тільки знання, необхідні дорослій людині в майбутньому, але й знання, уміння та навички, здатні вже сьогодні допомогти особистості в розв'язанні її життєвих проблем. Згідно з його баченням, такий результат досягається у ході дослідження навколишнього життя суб'єктами навчального процесу.

Основні вимоги до цього методу: наявність соціально значущої проблеми, яка вимагає дослідницького пошуку; теоретична і практична значущість передбачуваних результатів; використання дослідницьких методів, визначення проблеми, завдань дослідження, оформлення результатів, аналіз одержаних даних, висновки.

Але в широкий педагогічний контекст проектувальна діяльність увійшла завдяки роботі В.Х. Кільпатрика, який відокремив три основні компоненти нової педагогічної системи: навчальний матеріал, заснований на інтересах студентів; відповідна меті діяльність; навчання як неперервна перебудова життя. Кільпатрик виділив наступні види проектів: творчі, споживацькі, проекти вирішення проблем, проекти-вправи.

Ідеї проектувального навчання виникли в Росії майже одночасно з розробками американських спеціалістів. Під керівництвом С.Т. Шацького в 1905 році була організована невелика група співробітників, які намагалися активно застосовувати різні види проектування в роботі з дітьми. У пошуках назви для цієї діяльності використовувались наступні визначення: практична (В.А. Герд), дослідницько-випробувальна (А.П. Пінкевич), дослідницька (Б.Є. Райков), метод лабораторних уроків (К.П. Ягдовський). Усі ці види діяльності мали багато спільного з методом проектів. У 1925 році після перекладу книги В.Х. Кільпатрика російською мовою соціально-педагогічне проектування поширилося як специфічна форма педагогічної діяльності. Але вже в 1931 році постановою ЦК ВКП(б) метод проектів був заборонений, як чужорідний елемент для нашої освіти.

У педагогіці поняття "педагогічне проектування" вперше було вжито А.С. Макаренком. Дослідження у сфері проектування педагогічних систем розпочалися наприкінці 1950-х років. Початок інституалізації дослідження в галузі вищої освіти як специфічній науковій галузі було покладено так званою "науковою організацією навчального процесу". Цей науково-методичний рух викладачів вищої школи активно розвивався в СРСР у 60-70-ті роки (Є.Г. Костяшкін, В.О. Кутєв, А.М. Зелена). Він виявився джерелом побудови широкого спектра педагогічних нововведень, концепцій та теорій, становлення методології економічного й соціального аналізу, прогнозування та управління в системі освіти.

У цей період стала вживатися промислова та інженерна термінологія. Отже, в освітянській сфері поширилися такі терміни та поняття, як: конструктивно-технічна (регулятивна) функція педагогіки, принципи конструювання змісту освіти, проект педагогічної діяльності, педагогічне проектування, проектувальна діяльність учителя. Запозичене поняття

"проектування" в педагогічній сфері, його трансформація в поняття "педагогічне проектування" пов'язані з вирішенням цілого ряду методологічних проблем за рахунок поширення термінологічного простору в науці, перегляду уявлень про співвідношення їх між собою і под.

Об'єктом проектування в цих концепціях для учених стали ідеальними засоби: методи і форми педагогічної діяльності, зміст освіти. Ця тенденція знайшла своє продовження в роботах І.Я. Лернера, В.В. Краєвського (середина 70-х – 80-ті роки), які зазначали, що педагогічне проектування є необхідною умовою здійснення регулятивної функції педагогіки, яка відокремлюється в особливий вид педагогічної діяльності. Ця діяльність пов'язана з прогнозуванням як основою для прийняття педагогічних рішень. Науковці підкреслювали, що в проектах навчання втілюються результати теоретичних досліджень, саме тому вони є невід'ємним і суттєвим моментом навчання як соціального явища" [6: 250].

Таким чином, 70-90-і роки ХХ століття стали періодом методологічної розробки педагогічного проектування, яке в той час розглядалося як своєрідна форма здійснення і фіксації соціального цілепокладання, де проектування вбудовано в систему педагогічного виробництва. Воно виглядало як своєрідна багатоярусна сфера, в якій продукти діяльності, отримані на попередньому рівні, передаються наступному і стають чи засобами, чи регулятивними установками" [7: 4].

У 90-х роках минулого століття розпочалася технологічна розробка проблеми проектування, коли проектувальна діяльність стала розглядатися окремо від практики науково-педагогічних знань і зайняла власне місце в педагогіці як практико-орієнтовній науці. "У вітчизняній педагогіці стала формуватися науковість проектно-програмного типу. Її ядро складають діяльності проектування і програмування, основною характеристикою яких є те, що вони розробляють, формують і створюють нові, ще не існуючі системи практики освіти. За таких умов забезпечується науковий опис і конструктивна розробка принципово нових фрагментів і систем, з появою яких минуле відрізняється від майбутнього" [8: 70].

Кузнецов А.І. втілює вище згадану ідею в науковій роботі, присвяченій розробці освітнього проекту як джерела розвитку педагогічних знань. Науковець висловив думку, що "такий тип науки передбачає в якості базують предмету проектні розробки нових типів освіти, в якості провідного методу – проектний підхід до розвитку педагогічного знання" [1].

Наприкінці ХХ століття в освіті України відбувалися численні реформи, які стали поштовхом для створення нових навчальних програм, підручників із різних дисциплін, складання нових освітніх проектів тощо. Але, разом із цим, як зазначає Н.Л. Коршунова, "багаж наукового знання не поповнювався об'єктно-істинним відображенням тієї чи іншої ділянки педагогічної дійсності, а сконструйований проект виявлявся не дієздатним: ті чи інші структурні компоненти спроектованої освітньої системи неминуче починали давати збої" [9: 5].

Отже, кінець минулого століття характеризується широким застосуванням технологічного методу в розробці проблеми педагогічного проектування. Для цього були залучені здобутки різних галузей знань (філософії, психології, акмеології, синергетики тощо) з метою комплексної розробки освітніх проектів. Також необхідно додати, що "педагогіка як наука про освіту в згаданий період достатньо часто не була тим системоутворюючим ланцюгом відносно інших галузей знань, якщо брати до уваги велику кількість обґрунтованих педагогічних проектів. І.І. Ільєсов вказує в багатьох випадках на недостатнє знання проектувальниками педагогічної теорії і практики, відхилення в бік ідеалізації, відсутність контексту глибинних проблем діяльності, які породжують не тільки утопії, але і повне ігнорування обмежень, що виникають у процесі реалізації проекту" [1: 43].

На сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується незвичайною рухливістю і мінливістю, проектувальна діяльність педагога домінує тому, що в ній поєднуються технократичність із гуманітарністю, дослідницька діяльність – із прогностичністю, інформаційність, освіта – з соціальним перетворенням. Основні розробки дослідження цієї проблеми здійснюються за допомогою засобів, що дозволяють без збільшення часу на навчально-виховний процес надавати можливість студентам оволодівати науковими та технічними знаннями на сучасному рівні. Педагогічне проектування зараз розглядається науковцями як "важливий етап діяльності учителя, який намагається технологізувати процес освіти зі свого предмета. Технологізувати освітній процес це, насамперед, побудувати проект майбутнього процесу, який гарантує досягнення кінцевого результату. Спроекувати – це побудувати упорядковану систему технологізованих процедур освітнього процесу, обов'язкове виконання яких гарантує досягнення запланованого результату" [10: 30]. Своєрідною ілюстрацією актуальності проблеми проектування може бути та кількість посилань, які були отримані в результаті Інтернет пошуку тільки по одному словосполученню "педагогічне проектування": 9 667 сайтів, 53 422 документи.

Підводячи підсумок короткому аналізу розвитку теорії проектування в педагогічній сфері, можна стверджувати, що, хоча зміст і об'єкт проектування як процес діяльності змінювалися залежно від соціального замовлення суспільства, воно завжди розглядалося як важливий елемент цілісної педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузнецов А.И. Разработка образовательного проекта как источник развития педагогического знания: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рост. гос. пед. ин-т. – Ростов-на-Дону, 1993. – 24 с.
2. Ніколаєнко С.М. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства // Освіта України. – 2007 – № 16-17. – С. 4.
3. Большой толковый социологический словарь. – М.: ВЕЧЕ-АСТ, 2000. – 398 с.
4. Коменський Я.А. Велика дидактика / Пер. А. Щикинського. – М., 1893. – С. 138.
5. Федоров Н.Ф. Сочинения. – М., 1982. – 429 с.
6. Теоретические основы процесса обучения в советской школе / Под ред. В.В. Краевского и И.Я. Лернера. – М.: Педагогика, 1989. – 336 с.
7. Ильёсов И.И., Галатенко Н.А. Проектирование курса обучения по учебной дисциплине: Пособие для преподавателей. – М.: Логос, 1994. – 208 с.
8. Громыко Ю.В., Давыдов В.В. Концепция экспериментальной работы в сфере образования // Методология педагогика: Сб. статей. – М.: Педагогика, 1977. – Вып. 4. – С. 4-11.
9. Коршунова Н.Л. Проекты и прожекты в педагогике // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 3-9.
10. Бондар С.П., Момот Л.Л., Липова Л.А., Головки М.І. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник. – Рівне: Редакційно-видавничий центр "Теніс", 2003. – 200 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.09.2007 р.

Кравец О.Е. Исторический анализ понятия "проектирования" в контексте изучения профессионально педагогической деятельности преподавателя высшего учебного заведения.

В статье осуществлен исторический анализ понятия "проектирование" учебного процесса в контексте изучения деятельности преподавателя высшей школы. Рассмотрены производные понятия от категории "проектирование" такие как: "социальное проектирование", "метод проектов", "педагогическое проектирование", "профессиональная проектировочная педагогическая деятельность преподавателя высшей школы" и показаны их отличие.

Kravets O.Ye. The Historical Analysis of the Notion "Projection" in the Context of University Teacher's Activity Investigation at the Higher Educational Establishment.

The article deals with the historical analysis of a notion "projection" of the educational process in the context of university teacher's activity studying. The article analyses the derivatives of the "projection" category such as "social projection", "projection method", "teacher's professional projection activity at the higher educational establishment" and shows their difference.